

PÁL ELŐD

A kora középkori alemann törvénykönyvekről

Nótári Tamás: A kora középkori alemann törvénykönyvek: Pactus Alamannorum – Lex Alamannorum. Szeged, Lectum Kiadó, 2020, 190 oldal

Nótári Tamás kötete, amely a VIII. századi alemann törvények bevezető tanulmány-nyal és magyarázatokkal ellátott fordítását, valamint latin nyelvű szövegkiadását tartalmazza, 2020-ban látott napvilágot a Lectum Kiadó gondozásában.

A szerzőnek ez immáron sokadik kötete, amelyben a kora középkori jogtörténet és filológia kérdéseivel foglalkozik.¹ Ezek egy része a kora középkori bajor törvénykönyv (a *Lex Baiuvariorum*) köré csoportosítható, legújabb kötetében pedig a *Pactus Alamannorum*ot és a *Lex Alamannorum*ot tette elemzés tárgyává, így módon teljessé téve a kora középkori délnémet *Volksrechte*k magyar nyelvű fordítását és feldolgozását.

Az alemannokat a római források legelőször Kr. u. 213-ban említik, amikor Caracalla utasítást adott arra, hogy verjék vissza az alemannok betöréseit a Majna felső szakaszán. Az V. században az alemannok fennhatósága alá tartozott Elzász egy része, a mai Svájc területe az Alpokig, Voralberg és kelet felé a Lech folyóig húzódó területek. Klodvig 496 (a zülprichi csata) után az addig alemannok lakta terület északi részét frank fennhatóság alá vonta, míg az egyéb területek Nagy Theoderik haláláig keleti gót protektorátus alatt maradtak. Martell Károly (714–741) halála után trónviszály robbant ki fiai, Pippin és Karlmann között, s e helyzetet kihasználva Theudbald, a Martell Károly által alávetett helyzetbe kényszerített alemann herceg, Lantfrid (709–730) fia megpróbálta a hercegség önállóságát visszaállítani. Az alemannok ellenállását végül Karlmann törte meg, amelynek következtében 746-ban Cannstattnál az alemann nemesség egy részét lemészároltatta (*Blutgericht von Cannstatt*), Alemanniát pedig két grófságra osztotta, és beolvasztotta a Frank Birodalomba.

Az alemann népjog két változatban maradt fenn: a régebbi változata *Pactus Alamannorum*, az újabb pedig *Lex Alamannorum* címet viseli.² A *Pactus Alamannorum*

1 Forráskiadások és fordítások: *Források Salzburg kora középkori történetéből*, Szeged, Lectum, 2005; *Lex Baiuvariorum – A bajorok törvénye*, Szeged, Lectum, 2011; *I. Miklós pápa válaszai a bolognói kérdéseire*, Szeged, Lectum, 2015. Monográfiák: *A salzburgi historiográfia kezdetei*, Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2007; *Bavarian Historiography in Early Medieval Salzburg*, Passau, Schenk, 2011; *Jog és társadalom a Lex Baiuvariorumban*, Szeged, Lectum, 2012; *Law and Society in Lex Baiuvariorum*, Passau, Schenk, 2014; *A kora középkori bajor jogrendszer a Lex Baiuvariorum tükrében*, Szeged, Lectum, 2014.

2 A fontosabb szövegkiadások: Johannes MERKEL: *Lex Alamannorum*, Monumenta Germaniae Historica, Leges III, Hannover, Verlag der Hahnschen Buchhandlung, 1851; Karl LEHMANN: *Leges Alamannorum*, Monumenta Germaniae Historica, Leges nationum Germanicarum V/1, Hannover, Verlag der Hahnschen Buchhandlung, 1888; Karl LEHMANN, Karl August ECKHARDT: *Leges*

vizsgálatát mindössze egyetlen, töredékesen fennmaradt kézirat teszi lehetővé. A *Lex Alamannorum* ötven, jórészt a VIII. és a XII. század között keletkezett kéziratban maradt az utókorra. Így a *Lex Alamannorum* a *Lex Salica* mellett a legbősegebb szöveghagyománnyal rendelkező germán népjog hordozójaként azonosítható.

A *Lex Alamannorum* kézíratainak bevezető mondatai kétféle szövegváltozatban maradtak fenn, ezek adnak támpontot a törvény keletkezésének időpontja meghatározásában. A két variáns közti legfontosabb különbség, hogy míg az első szerint a törvény Chlothar király uralkodása alatt egy frank birodalmi gyűlésen, addig a második szerint egy alemann tartományi gyűlésen került megalkotásra. A fennmaradt források első szövegváltozata alapján a kézirat harminchárom püspök, harmincnégy herceg és negyvenöt gróf jelenlétében megtartott gyűlésen jött létre. Ezzel szemben a források második szövegváltozatából az rajzolódik ki, hogy a *Lex Alamannorum* Lantfrid herceg uralkodása alatt, majd pedig fia, Gotofrid alatt került átdolgozásra.

Mivel a *Lex Alamannorum* számos kézírata a *Pactusszal* azonos vagy hasonló mondatában *rex Chlothariust* említi törvényalkotóként, Nótári feltételezi, hogy a *Pactus* vonatkozó részében is ezen uralkodó neve állhatott. A szakirodalmi álláspontok (August Friedrich Gfrörer, Heinrich Brunner, Bruno Krusch, Konrad Beyerle, Franz Beyerle, Karl August Eckhardt és Clausdieter Schott nézeteinek) és a másik délnémet törvény, a *Lex Baiuvariorum* keletkezéstörténeti *Prologus*-nak elemzése alapján Nótári arra az álláspontra jut, hogy sem a bajor *Prologus*, sem az alemann törvény bevezetője nem állja meg ugyan teljességgel a helyét az alemann és a bajor *lexek* létrejöttének történetét illetően, de számos adalékot nyújt a VIII. századi összeállítók jogszemléletéhez, műveltségéhez, identitástudatához.

A *Pactus Alamannorum* megalkotójának személyét illetően a szerző II. Chlothar mellett sorakoztat fel érveket, amelyek szerint a 626. vagy 627. év szeptemberében a clichyi zsinaton negyven püspök, továbbá egy apát és egy diakónus is jelen volt, s a létszám hasonló nagyságrendet mutat, mint a *Pactus*-ban olvasható leírás adatai. A *Pactus* bevezető mondatában olvasható lista tehát egy frank birodalmi gyűlésre utal; a megnevezett uralkodó nagy valószínűséggel II. Chlothar (581–629/630) lehetett, a *Pactus* keletkezésének ideje pedig 613 és 623 közé tehető. A bevezető mondaton kívül maguk a rendelkezések is világossá teszik, hogy a *Pactus* kifejezetten Alemannia számára került megszövegezésre, hiszen a szöveg – például a testi sértés különféle módozatainál – az *Alemannust*, illetve *Alemannát* említi sértettként. Vagyis a *Pactus* egyaránt nevezhető frank, illetve alemann jognak, ugyanis a jogforrás megalkotója a frank uralkodó, címzettjei, alanyai pedig az alemannok voltak.

A *Lex Alamannorum* tekintetében a *Chlotharius rexet* említő kéziratok okán a szakirodalomban az a lehetőség is felvetődött, hogy a törvény a IV. Chlothar uralkodása idején az akkor már tényleges hatalmat gyakorló *maior domus*, Martell Károly rendelkezéséhez fűződik, de annak megalkotását az alemann hagyomány Lantfrid hercegnek

Alamannorum, Monumenta Germaniae Historica, Leges nationum Germanicarum V/1. Hannover, Verlag der Hahnschen Buchhandlung, 1966; Karl August ECKHARDT: *Die Gesetze des Karolingerreiches 714-911. II. Alemannen und Bayern*, Weimar, Böhlau, 1934; Schott, CLAUDIETER: *Lex Alamannorum. Das Gesetz der Alemannen. Text, Übersetzung, Kommentar zum Faksimile der Wandalgarius-Handschrift Codex Sangallensis 731*, Augsburg, Schwäbische Forschungsgemeinschaft, 1993.

akarta tulajdonítani, ami az alemann önállóság legitimálását célozta. Ezzel ellentétben, ám a törvény keletkezésének ideje tekintetében hasonló időszakra fókuszál az a nézet, miszerint a törvény ténylegesen Lantfrid rendelkezésének köszönheti létét, viszont a Meroving-ház utolsó uralkodójának, IV. Chotarnak a nevét a frank hatalmi igények alátámasztására iktatták be a szövegbe, amelynek feltételezhető célja Martell Károly politikai súlyának kompenzálása volt. A történelmi kontextust és a szöveget elemezve Nótári arra a következtetésre jut, hogy a *Lex Alamannorum*ot nagy valószínűséggel Lantfrid herceg kezdeményezésére alkották meg valamikor 712 és 730 között a reichenau kolostor és a hercegi megbízottak közötti szorosabb együttműködésének eredményeként.

Tartalmilag a *Lex Alamannorum* három fő részre osztható: egyházi ügyek, a hercegre vonatkozó tényállások, a nép körében előforduló tényállások/jogi kérdések. E felosztás a kor tartományi zsinatjainak szabályozási rendjét követi. Felépítését tekintve rokonságot mutat a *Lex Baiuvariorum*mal, s így módon a *Leges Visigothorum*mal is.

Az egyházra vonatkozó rendelkezések a többi népjoghoz képest kiemelten privilegiált helyzetet biztosítanak az egyháznak, többek között azzal, hogy korlátlan adományozási lehetőséget garantálnak az adománytevőknek, az egyházi személyek vérdíját a szabad alemannokénál magasabban, a püspökét a hercegével azonos mértékben állapítják meg. Az egyház kiemelt védelme, illetve azon rendelkezés, amivel áttörik a kollektív tulajdon rendjét, és megteremtik a halál esetére szóló rendelkezési jogot a vagyon felett, egyedülálló a germán népjogok között.

A *Lex* a herceget mint az államiság megtestesítőjét – a hercegség maga is mint *regnum* jelenik meg a szövegben – szintén kiemelt szankciókkal, illetve *compositió*kkal védi. A törvény szabályozza az ősi szokásjog alapján (*secundum consuetudinem antiquam*) a herceg nevében a *comes*, annak küldöttje, illetve a *centenarius* által gyakorolt jogszolgáltatást, illetve kiemeli, hogy a jogszolgáltatásra csak és kizárólag a herceg által kinevezett személyek jogosultak. Nem az egyházi, hanem a hercegre vonatkozó részben kerülnek szabályozásra a házassági akadályok, valamint a vasárnapi munkatiltalom, mivel az uralkodó feladata ezeknek érvényt szerezni, illetve mivel a tilalom megsértése államellenes cselekedetet, nevezetesen a pogánysághoz ragaszkodást takarhatott.

A harmadik, a köznépre vonatkozó – legerjedelmesebb és a *Pactus Alamannorum* vérdíjkatalógusát kibővítő – részben (*De causis, qui saepe solent contingere in populo*) a *Lex* egyértelműen a *compositió*s rendszer felé tendál, ami nyilvánvalóan a vérbosszú viszszaeszköztetését célozza. A köznépet érintő rendelkezések mutatják legvilágosabban a *Lex* alemann jellegét, például azzal, hogy a tényállások a szövegbe népnyelvi megnevezéssel kerültek be.